

*Кущенко Ж. Л.,
старший викладач кафедри англійської філології
Харківського національного університету будівництва та архітектури*

*Песоцька Д. Л.,
доцент кафедри романської філології та перекладу
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ПРОБЛЕМА ЖІНОЧОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. ДЮРАС «ПРОБУДЖЕННЯ ЛОЛ В. СТАЙН»)

Анотація. Стаття актуалізує проблему жіночої суб'єктивності з позицій феміністичної критичної теорії, що дає змогу кинути виклик патріархатній ідеології з її ієрархічним типом мислення та незмінним конструюванням жіночого через свою відмінність від чоловічого. Роман М. Дюрас «Пробудження Лол В. Стайн», що інтерпретується в статті, дає можливість розширити рамки традиційного літературного дискурсу, реалізуючи поняття жіночого через множинні рівні життєвого досвіду поза патріархатними ідентифікаційними нормами й оцінками.

Ключові слова: жіноча ідентичність, методологічна переорієнтація, розщеплена суб'єктивність, неповнота.

Постановка проблеми. Романи французької письменниці М. Дюрас становлять особливий інтерес для феміністичних дослідниць, оскільки вони ставлять концептуальні питання про структуру жіночої суб'єктивності, про особливості жіночої мови, досвіду та мислення, жіночі стратегії репрезентації (головними персонажами її романів є в основному жінки). Усі думки про жіночість висловлені чоловіками, які історично завжди мали доступ до слова та письма. Деякі феміністичні дослідниці (Е. Сіксу, К. Клеман) завжди викривали той факт, що «міфологія» стосовно жінки вибудована з чоловічого погляду, базувалася на повному нерозумінні, на поглядах, що ґрунтуються на забобонах і кліше. Цей погляд дуже помітний у галузі літератури, де довго домінували чоловіки.

У певному сенсі творчість М. Дюрас відкриває нові можливості для реалізації жіночої суб'єктивності в літературі, що суттєво відрізняються від традиційних гендерних стереотипів жіночого. Трансформація життєвої позиції жіночої суб'єктивності пов'язана з відмовою від принципу сутності (як єдино визначального), який репрезентував жіноче поряд із «феноменологічно складнішою чоловічою статтю» [1, с. 47] як другорядне, похідне, маргінальне. Завдяки методологічній переорієнтації теорії фемінізму з'явилася можливість подати новий тип мислення, що давав змогу відмовитись від позиції єдиного значення в тексті й репрезентувати жіночу суб'єктивність із позиції власного голосу в культурі.

У цьому контексті цікаво простежити, як М. Дюрас, що була свідком еволюції статусу жінки в суспільстві (емансипація, сексуальна революція, розвиток феміністичного руху), репрезентувала жіночий світ у творчості.

Роман «Захоплення Лол В. Стайн» актуалізує питання про переосмислення жіночого та формує уявлення про жіночу ідентичність як розщеплену, суперечливу, що репрезентується через множинні рівні «живого досвіду».

Метою статті є інтерпретація роману М. Дюрас «Пробудження Лол В. Стайн» із феміністичного погляду, що дає змогу розширити рамки традиційного літературного дискурсу та реалізувати поняття жіночого через множинні рівні життєвого досвіду поза патріархатними ідентифікаційними нормами й оцінками.

Виклад основного матеріалу. Психоаналітичний дискурс, що базується на роботах З. Фрейда та Ж. Лакана, визначає жіночу ідентичність через терміни «нестача» й «відсутність». Згідно із цією концепцією, структура жіночого принципово відрізняється від структури чоловічого, являючи собою «неповноцінну» копію останнього. У романі М. Дюрас «неповнота» – це фундаментальна риса головної героїні Лол В. Стайн. За словами подруги Лол Тетяни Карл, *“au collègue [...] il manquait déjà quelque chose à Lol pour être – elle dit : là”* [7, с. 12]. Образ головної героїні Лол В. Стайн посідає одне зі значущих місць серед усіх героїнь Маргерит Дюрас, яка визнавала, що всі жіночі персонажі її книг впливають із Лол. «Неповнота» ідентичності Лол виявляється передусім у скороченому імені героїні – Лол В. Пізніше авторка дозволяє читачеві узнати повне ім'я Лол – Лол Валері Стайн:

“Elle prononçait son nom avec colère: Lol V. Stein – c'était ainsi qu'elle se désignait” [7, с. 23].

Згідно з концепцією Лакана, специфіка феномену жіночого в традиційному дискурсі полягає в тому, що жінка може віднайти власне ім'я тільки через Іншого: її ім'я – це ім'я її Батька або Чоловіка, без імені яких вона виявляється неназваною, відсутньою, тобто нездатною віднайти свою ідентичність. Скорочене ім'я Лол приймає після того, як відбувається в її житті травматична подія – викрадення її нареченого ввечері на балу в Т. Біч. Ця подія має руйнівні наслідки для Лол, її подальша доля характеризується втратою та розщепленням її ідентичності.

Про цю історію читач дізнається зі слів наратора – тридцятишестирічного лікаря Жака Холда, який знав Лол (можливо, він психоаналітик, але авторка це не уточнює). Жак Холд зустрічає Лол у той період життя, коли вона виходить заміж і стає матір'ю. Між ними виникають близькі стосунки.

Багато літературних творів, де описується «сутність» жінки, жіночого та фімінінності, часто асоціювалися з абсолютно

нерозгаданю тасмницею: «Будь-яка жінка більш тасмнича, ніж чоловік. Будь-яка» [3, с. 11].

Саме скорочене ім'я героїні додає ніби якоїсь тасмниці її особистості. За словами Жака Холда, нічого не знати про Лол – це вже означає щось про неї знати:

“Ce fut là ma première découverte à son propos ne rien savoir de Lol était la connaître déjà. On pouvait, me parut-il, en savoir moins encore, de moins en moins sur Lol V. Stein” [7, с. 81].

Коли Жак Холд намагається наблизитися до «тасмниці», пов'язаної з існуванням Лол, він опиняється на «території жіночого», тобто чужої території, що провокує подив Тетяни Карл, подруги дитинства Лол: *“Comment savez-vous ces choses-là sur Lol? Elle veut dire: comment les savez-vous à la place d'une femme? A la place d'une femme qui pourrait être Lol?”* [7, с. 151].

Поступово Жак Холд стає «посвяченим» у тонкощі «жіночого світу», стає ніби «зараженим» жіночністю:

“Tout à coup, voici leurs voix entrelacées, tendres, dans la dilution nocturne, d'une féminité pareillement rejointe en moi” [7, с. 92].

Але розгадати тасмницю Лол, як це намагається зробити Жак Холд, означає виділити незмінні й фіксовані параметри жіночого, тоді як жіноча суб'єктивність, згідно із задумом М. Дюрас, намагається реалізувати свою «інакшість» по «той бік» соціальних норм та оцінок.

Героїня роману Дюрас – жінка, чия ідентичність нестабільна та чие існування нестійке. Нестабільність її ідентичності дає їй змогу бути ніким і всіма: *“Elle se croit coulée dans une identité de nature indéfinie qui pourrait se nommer de noms indéfiniment différents, et dont la visibilité dépend d'elle”* [7, с. 41]. У кінці роману героїня використовує ім'я Тетяни Карл замість свого, отже, те, що вона пережила на балу, пов'язано зі стиранням і субституцією, що вплинуло на її ідентичність: *“A mesure que le corps de la femme apparaît à cet homme, le sien s'efface, s'efface, volupté, du monde”* [7, с. 50].

Тут доцільно знову згадати концепцію Лакана, згідно з якою структура суб'єктивності не може бути зведена до єдиного «я», оскільки в основі людської психіки є несвідоме. Поняття стабільного «я» є чистою ілюзією, оскільки суб'єктивність не має фіксованих, стабільних характеристик. Людина не може бути тотожною самій собі, її суб'єктивність є фрагментованою, розірваною, позбавленою цілісності [2, с. 7–14].

Лол сприймають як «незавершену» жінку, її порівнюють зі «спокійним привидом», про неї говорять, що вона «спить стоячи», що впливає навіть на її мову, у якій багато незакінчених фраз: *“Peut-être qu'il ne faudrait plus que je vous voie ensemble sauf” Elle a parlé rapidement* [7, с. 175]. Отже, ідентичність Лол не набуває постійної, сутнісної та завершеної форми.

Це, як показує М. Дюрас, дає змогу жіночій суб'єктивності реалізуватися через різноманітні фігури символічного маскараду ідентифікацій, де вона стає не артикульованою та не пізною в традиційних термінах. Намагаючись зрозуміти Лол, Ж. Холд наражається на власні фантазії та фантазматичні уявлення.

Як говорить дослідниця творчості М. Дюрас М. Боргомано в статті «Жіноче письмо? Про творчість М. Дюрас», її героїні схильні, як і Лол, до періодичних «відсутностей»: *“Elle se lève, éteint, disparaît”* [7, с. 129]. *“ses yeux d'eau morte”, “sa voix inexpressive”*. Асоціація Лол із білим кольором (*“Elle est blanche d'une blancheur nue”*) [7, с. 112] чи навіть із прозорі-

стю (*“la transparence de son être incendié”*) [7, с. 113] свідчить про постійне стирання її особистості, знеособлене існування. Не можна точно стверджувати, що Лол не усвідомлює свою «відсутність». Однак із розповіді Холда стає очевидним, що ця жінка переживає глибоке відчуження й, можливо, саме ця риса й приваблює наратора, як це стверджує чоловік Тетяни Карл: *“Lol V. Stein est encore malade, vous avez vu, à table, cette absence, comme c'était impressionnant, et c'est sans doute ça qui intéresse Jacques Hold”* [7, с. 156].

І, дійсно, діагнози «хвороб» Лол завжди ставлять інші персонажі. Тетяна, наприклад, щоб пояснити «неповноту» своєї подруги, говорить, що її серце знаходиться не в тому місті та що вона все відчуває по-іншому.

Неповнота й неспроможність Лол проявляються також у глибокій нудззі, яку вона відчуває: *“Elle donnait l'impression d'endurer dans un ennui tranquille une personne qu'elle se devait de paraître mais dont elle perdait la mémoire à la moindre occasion”* [7, с. 12]. Можна також відмітити її байдужість і пасивність, які вона демонструє перед життєвими обставинами: *“Un jour d'octobre Lol V. Stein se trouva mariée à Jean Bedford”* [7, с. 31]. Пасивний стан свідчить про підкорення персонажу рішенням і волі інших людей. Інакше говорячи, героїня роману в патріархатному суспільстві, як показує М. Дюрас, не може взяти у власні руки контроль над своїм життям і зреалізувати власну суб'єктивність, що програмує її на пасивність і нудьгу.

У колективному несвідомому жіноче часто асоціюється з материнством, а вагітність розглядається як досвід, що позитивно визначає жінку. У романі М. Дюрас материнські образи є проблематичними. Байдужістю відмічені взаємини Лол із власною матір'ю: *“La mort de sa mère – elle avait désiré la revoir le moins possible après son mariage – la laissa sans une larme”* [7, с. 32]. Єдиний прояв материнської любові матері Лол до дочки ми бачимо в той момент, коли вона шукає свою дочку на балу в Т. Біч. Однак потім здається, що вона мріє скоріше позбутися своєї дочки, видавши її заміж за незнайомця. Сама Лол також не реалізується в материнстві: мати трьох дітей, вона відчужена від них: *“Elle ne bouge pas, absente, elle ne parle pas aux enfants, les enfants non plus ne lui adressent pas la parole”* [7, с. 129]. У романі практично ніколи не згадується про дітей, які навіть не мають власних імен. Очевидно, авторка робить це навмисно, оскільки не бачить Лол матір'ю.

Цікаво проаналізувати, як зображене жіноче тіло в романі. Авторка описує зовнішність Лол: у неї світле волосся, вона худа, у неї дуже світлі очі. Але наратор уточнює: *“Il ne sera jamais question de la blondeur de Lol ni de ses yeux, jamais”* [7, с. 79]. Іншими словами, все, що стосується тіла, стирається або зовсім відсутнє в романі. Тобто тіло Лол стає гендерно нейтральним, вона «недодружина» й «недомати», вона немов і не жінка. Із цього погляду її ідентичність стає нефіксованою в традиційних термінах.

На противагу Лол, символом жіночої сексуальності в романі є розкішна шевелюра Тетяни: *“Ah! tes cheveux défaits, le soir, tout le dortoir venait voir, on t'aidait”* [7, с. 79]. У Марегрит Дюрас тіло ніколи не розглядається як щось ціле, воно часто описується частинами: *“Ses seins, par rapport à sa minceur, sont lourds, ils sont assez abîmés déjà, seuls à l'être dans tout le corps de Tatiana”* [7, с. 64–65]. Ще одним симво-

лом жіночості в романі є сукня. У романі часто згадуються сукні різних жінок: сукня Анни-Марії Стреттер, біла сукня, яку Лол купує, щоб відвідати Тетяну, блакитна сукня Тетяни. Сукня – це те, що відрізняє жінок: “*Sa robe ne resserre pas son corps comme ses austères tailleurs d’après-midi. La robe de Lol, à l’inverse de celle de Tatiana, je crois, prend son corps de près et lui donne davantage encore cette sage raideur de pensionnaire grandie*” [7, с. 147]. Однак сукня може справляти ефект подібності: “*Elles portent toutes deux ce soir des robes sombres qui les allongent, les font plus minces, moins différentes l’une de l’autre, peut-être, aux yeux des hommes*” [7, с. 147]. У романі Марегрит Дюрас використовує вираз «ця жінка» як заміну імен жіночих персонажів: “*Pour nous, cette femme ment sur T. Beach, sur S. Tahla, sur cette soirée*” [7, с. 106]. Дослідниця творчості М. Дюрас М. Боргоmano стверджує, що письменниця дивним чином використовує вислів «ця жінка»: «Використовуючи позначувач «жінка» майже як власну назву, вона дає змогу письму поступово виробляти з них численні означувані: так, відсовуються та видаляються міфи й сутності, жіноче відмовляється бути точно визначеним об’єктом, стає рушійною силою, яку можна спіймати тільки в динаміці» [4, с. 59].

Французька феміністична письменниця Елен Сіксу в книзі «Знову народжена жінка», написаної у співтворстві з К. Клеман, наділяє жінку здатністю бути іншою, сприйнятливостю до іншого, чужого: «Нова любов прагне іншого, хоче іншого, робить запаморочливі круті польоти між відомим і невідомим ... Жінка приходить знову і знову, вона не сидить на місці ... вона там, де людина безкінечно більше за саму себе та іншого, без страху досягнути межі ... вона в захваті від становлення» [6, с. 159]. Це становлення іншою стосується й самої Лол. Така конструкція позбавлена центрованого «Я» й перебуває в неперервному русі «становлення» жіночої суб’єктивності. У свою чергу, Лакан, переглядаючи теорію маскулінного та фемінінного, висуває тезу, що людина, розуміючи себе як «я», водночас сприймає своє «я» як відчужене, як «інше». Ця «інакшість» – це те, що знаходиться усередині суб’єктивності, тому Лакан доходить висновку, що така суб’єктивність не може мати стабільних характеристик.

Висновки. Отже, М. Дюрас вписує жіноче в небуття, у пустоту. Жінка, яка завжди була об’єктом найрізноманітніших дискусій, стає образом нестачі, неповноти й відсутності. Байдужі матері, відсутні тіла, витерті, розділені на частини героїні характеризуються неповнотою, фундаментальним браком, вони є жертвами страждань і невисловленого божевілля.

Отже, жіноче письмо розширює рамки традиційного літературного дискурсу, репрезентуючи поняття жіночого як таке, що не може бути ні схопленим, ні чітко визначеним.

Література:

1. Забужко О.С. Notre Dame d’Ukraine: українка в конфлікті міфологій. Київ, 2014. 636 с.
2. Лакан Ж. Стадія зеркала и ее роль в формировании функции «я». *Инстанция буквы, или Судьба разума после Фрейда*. Москва: Логос, 1997. С. 7–14.
3. Anderson S. Le Discours féminin de Marguerite Duras: un désir pervers et ses métamorphoses. Genève: Droz, 1995. 35 p.
4. Borgomano M. Une écriture féminine? *A propos de Marguerite Duras. Littérature*. 1984. № 53. P. 59–68.
5. Borgomano M. Duras. Une lecture des fantasmes. Bruxelles: Cistres, 1985. 156 p.
6. Cixous H., Clément C. La jeune née. Union générale d’éditions. 1975. 296 p.
7. Duras Marguerite. Le ravissement de Lol V. Stein. Paris: Gallimard, 1964. 192 p.
8. Lacan J. Hommage fait à Marguerite Duras, du Ravissement de Lol V. Stein, Cahiers Renaud Barrault. Paris: Gallimard, 1965. № 52. P. 7–15.

Кушенко Ж. Л., Песоцкая Д. Л. Проблема женской идентичности во французском литературном дискурсе (на материале романа М. Дюрас «Восхищение Лол В. Стайн»)

Аннотация. Статья актуализирует проблему женской субъективности с позиций феминистской критической теории, что позволяет бросить вызов патриархатной идеологии с ее иерархическим типом мышления и неизменным конструированием женского через свое отличие от мужского. Интерпретируемый в статье роман М. Дюрас «Восхищение Лол В. Стайн» позволяет расширить рамки традиционного литературного дискурса, реализовав понятие женского через множественные уровни жизненного опыта вне патриархатных идентификационных норм и оценок.

Ключевые слова: женская идентичность, методологическая переориентация, расщепленная субъективность, нехватка.

Kushchenko Zh., Pesotska D. Problem of female identity in French literature discourse (based on the material of novel by M. Duras “The Ravishing of Lol V. Stein”)

Summary. The article brings up to date the problem of female subjectivity from the perspective of feminist critical theory. This allows issuing a challenge to patriarchy ideology with its hierarchic mode of thinking and the unvarying structuring of the feminine via its difference from the masculine. The novel by M. Duras “The Ravishing of Lol V. Stein” which is interpreted in this article allows expanding the limits of the conventional literature discourse, implementing the concept of the feminine via multiple levels of life experience beyond patriarchy identification norms and assessments.

Key words: female identity, methodological refocusing, split subjectivity, shortage.